

УДК 364.04-053.2

Х. Є. Скорік

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ, СІМ'Ї ЯКИХ
ОПИНИЛИСЬ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ:
ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД**

За останні роки Україна, як демократична країна, зазнала значних перетворень, що мали призвести до покращення загального суспільного становища та економічного рівня пересічних громадян. Але початок військового конфлікту на Сході України, підвищення тарифів та цін на основні товари та послуги, поява нового, для українського народу, соціального явища – вимушених внутрішніх переселенців призвело до погіршення загального становища української родини, яка є першочерговим індикатором соціальних змін в країні.

Стикнувшись зі значними складнощами більшість родин зайняті їх вирішенням, на що зосереджені всі зусилля, тоді коли проблеми дітей здаються не значними та ігноруються. В ситуації коли дитина потребує сторонньої допомоги активізується діяльність фахівців, в нашому випадку соціальних педагогів, щодо надання своєчасної соціально-педагогічної підтримки, яка виступає профілактичною мірою на шляху становлення дитини та можливих проблем при цьому.

Слід зазначити, що в процесі соціально-педагогічної підтримки соціальний педагог повинен орієнтуватись на особистісні особливості кожної окремої дитини та ставити тільки ті завдання, які є пріоритетними та особистісно значними, а в процес підтримки повинні залучатись не тільки компетентні фахівці а й сама дитина та її найближче оточення (родина, група однолітків, друзі та інші).

Здійснення соціально-педагогічної підтримки передбачає насамперед надання кваліфікованої допомоги дитині з урахування її особистісних особливостей та індивідуальної сімейної ситуації, що є дестабілізуючим фактором процесу соціалізації дитини. Тільки за умов наявності індивідуального підходу до вирішення кожної проблеми можливо ефективно підтримати дитину. Таким чином, особистісно-орієнтований підхід є необхідною умовою здійснення соціально-педагогічної підтримки.

Також треба зазначити, що ефективність соціально-педагогічної підтримки залежить від активної взаємодії фахівця (соціального педагога, психолога, медичного працівника та ін.) та дитини, адже наявність суб'єкт – суб'єктного підходу, як такого що «реалізує базову потребу дитини в залученні її до соціуму і культури суспільства на основі рівноправного партнерства з учителем, характеризує готовність суб'єктів виховання до взаєморозуміння і взаємоповаги у процесі спілкування і діяльності» [3, с. 883].

Одже, соціально-педагогічна підтримка дитини в процесі її становлення повинна бути особистісно-орієнтованою та будуватись на суб'єкт – суб'єктному підході.

Особливості впровадження особистісно-орієнтованого підходу в вихованні та навчанні висвітлюються в роботах багатьох вітчизняних та закордонних науковців та широко використовується в соціально-педагогічній, психологічній, педагогічній діяльності, та незважаючи на це, в основному даний підхід розглядається як принцип при організації процесу навчання. Так, визначенням психологічно-педагогічних вимог до реалізації особистісного підходу в навчанні займались Ю. Бабанський, В. Давидов, О. Пехота та інші; форми щодо реалізації особистісно-орієнтованого навчання розробляли такі науковці як В. Андреев, Л. Деркач, О. Зимня, О. Савченко, І. Унт та інші; забезпечення умов особистісно-орієнтованого навчання та виховання стало предметом вивчення В. Рибалки, В. Сурикова, І. Якиманської.

Психологічний супровід та особливості процесу особистісно-орієнтованого навчання розглядали І. Бех, А. Леонтьєв, А. Петровський, Л. Павлова, Б. Федорішин та інші.

Незважаючи на посилену увагу фахівців до використання особистісно-орієнтованого підходу в роботі різноманітних фахівців, більшість з них направлена на процес навчання чи виховання, в той час коли питання надання соціально-педагогічної підтримки з урахуванням особистісно-орієнтованого підходу залишається недостатньо вивченим.

Необхідність більш детального розгляду процесу надання соціально-педагогічної підтримки дітей, які виховуються в родинах, що потрапили в складні життєві обставини на основі особистісно-орієнтованого підходу зумовила вибір наукової статті.

Мета статті полягає в аналізі соціально-педагогічної підтримки з точки зору особистісно-орієнтованого підходу.

Соціально-педагогічна підтримка, як особливий вид спеціально організованої професійної соціально-педагогічної діяльності, полягає у виявленні, визначенні та вирішенні проблем дитини з метою реалізації та захисту її прав на повноцінний розвиток; яка ґрунтується на індивідуально-орієнтованій допомозі та співробітництві в її життєвому самовизначенні [1].

Мета соціально-педагогічної підтримки дитини, що виховується в складних життєвих умовах полягає в наданні допомоги дитині у формування власного потенціалу в вирішенні проблем та можливості абстрагування від наявних складнощів у життєдіяльності родини. До подібних складних життєвих обставин належить: інвалідність дітей або батьків, вимушена міграція, наркотична або алкогольна залежність одного з членів сім'ї, його перебування в місцях позбавлення волі, ВІЛ-інфекція, насилля у сім'ї, безпритульність, сирітство, зневажливе ставлення і негативні стосунки в сім'ї, безробіття одного з членів сім'ї,

ризик передачі дитини до закладів для дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківської опіки та інш.

Мета соціально-педагогічної підтримки полягає в допомозі дітям та їх родинам у соціальному становленні, не беручи до уваги наявний комплекс соціальних, економічних, психологічних проблем; не дати цим проблемам дестабілізуючи вплинути на особистісний розвиток дитини; дати можливість дітям та родинам не тільки вирішити власні проблеми, а й розвинути свої здібності і тим самим компенсувати негативний вплив оточуючого середовища.

Здійснення соціально-педагогічної підтримки, на думку Т. Анохіної та М. Шимановського, можливо лише при дотриманні певних принципів, серед яких принцип опору на наявні сили та потенційні можливості особистості, віра в ці можливості, орієнтація на здатність дитини постійно долати перешкоди, спільність, співпрацю та ін. [2].

Особистісно-орієнтований підхід найчастіше використовують в організації навчально-виховного процесу, при якому даний підхід розуміють як розвиток та саморозвиток особистісних якостей на основі загальнолюдських цінностей. При цьому особистісно-орієнтований підхід визначає положення дитини в процесі виховання, а саме говориться про визнання дитини активним суб'єктом даного процесу (мова йде про суб'єкт-суб'єктну взаємодію, при якій дитина не пасивний спостерігач виховних дій, а активний їх учасник).

Визначення особистісно-орієнтованого підходу з філософської точки зору звучить наступним чином: «особистісно-орієнтований підхід – це методологічна орієнтація в педагогічній діяльності, що дозволяє за допомогою опори на систему взаємопов'язаних понять, ідей і способів дій забезпечувати і підтримувати процеси самопізнання, само будування і самореалізації особистості дитини, розвитку його неповторної індивідуальності» [4, с. 35]. Дане філософське визначення характеризує особистісно-орієнтований підхід як методологічну категорію, тоді як існує більш детальні напрямки в розумінні особистісно-орієнтованого підходу; зокрема В. Серіков серед різноманіття підходів до трактування особистісно-орієнтованого підходу виділяє 3, на його думку, головних, серед яких:

- *особистісне-орієнтований підхід* розглядається як загально гуманістичний феномен, заснований на повазі прав, гідності дитини при виборі їм освітнього маршруту, навчального плану, вправи та інш.
- *особистісно-орієнтований підхід* – мета, програма педагогічної діяльності, що базується на прагненні виховати особистість.
- *особистісно-орієнтований підхід* – спеціальний вид освіти, в основі якого – створення певної освітньої системи, яка «запускала» б механізми функціонування і розвитку особистості [4, с. 11–12].

Що стосується особистісно-орієнтованого підходу в рамках соціально-педагогічної підтримки слід зазначити, що найбільш актуальним для неї є перший підхід, адже в його зміст вкладається, перш

за все, необхідність врахування особливостей кожної окремої вже сформованої особистості при виборі форм та методів взаємодії, а не формування її як такої.

В основі особистісно орієнтованого виховання лежать принципи гуманістичного напрямку у філософії, психології та педагогіці, розроблені Карлом Роджерсом [5]:

- індивід знаходиться в центрі постійно мінливого світу: для кожного значущий власний світ сприйняття навколишньої дійсності, цей внутрішній світ не може бути до кінця пізнаний ніким ззовні;
- людина сприймає навколишню дійсність крізь призму власного ставлення і розуміння;
- індивід прагне до самопізнання і самореалізації, він володіє внутрішньою здатністю до самовдосконалення;
- взаєморозуміння, необхідне для розвитку, може досягатися тільки в результаті спілкування;
- самовдосконалення, розвиток відбуваються на основі взаємодії з середовищем, з іншими людьми. Зовнішня оцінка досить важлива для людини, для його самопізнання, що досягається в результаті прямих або прихованих контактів.

Вище перераховані принципи особистісно-орієнтованого підходу, що містять в собі елементи гуманістичної філософії, складають тезу про соціальну сутність людини: необхідність спілкування, через яке відбувається вирішення проблем, необхідність самореалізації в суспільстві, залежність людини від суспільної думки, але вони не виключають той факт, що у кожної людини є власний суб'єктивний погляд на ті чи інші події та способи їх вирішення. Саме на необхідність врахування суб'єктивної позиції кожного лежить в основі підходу.

При використанні особистісно-орієнтованого підходу С. Рубінштейн звертає увагу на те, що особистісно-орієнтоване виховання – це не формування особистості з закладеними властивостями, а створення умов для повноцінного проявлення і відповідно розвитку особистісних функцій дитини [4, с. 27].

Особливість використання особистісно-орієнтованого підходу в соціально-педагогічній підтримці полягає в тому, що організація взаємодії будується на основі глибокої поваги до особистості дитини, з врахуванням особливостей його індивідуального розвитку, ставлення до нього як до свідомого, повноправного і відповідального учасника підтримуючого процесу. Це формування цілісної, вільної, розкріпаченої особистості, яка усвідомлює свою гідність і поважає гідність і свободу інших людей.

Використання особистісно-орієнтованого підходу в соціально-педагогічній діяльності передбачає виконання наступних принципів:

- **принцип самоактуалізації** (у кожної дитини існує потреба в актуалізації своїх інтелектуальних, комунікативних, художніх, фізичних

здібностей; важливо спонукати і підтримати прагнення неповнолітніх до прояву й розвитку своїх природних і соціально придбаних можливостей);

- **принцип індивідуальності** (передбачає створення умов для формування індивідуальності як особистості дитини, на яку направлена підтримка так і соціального педагога, який надає комплекс особистісно значущих послуг. Необхідно враховувати не тільки індивідуальні особливості дитини або родини, але і всіляко сприяти їх подальшому розвитку);

- **принцип суб'єктності** (необхідно допомогти дитині стати справжнім суб'єктом життєдіяльності в родині, в навчальному закладі, в соціумі, сприяти формуванню та збагаченню його суб'єктного досвіду. Між суб'єктний характер взаємодії повинен бути домінуючим в процесі підтримки дитини);

- **принцип вибору** (без вибору не можливий розвиток індивідуальності і суб'єктності, самоактуалізації здібностей дитини. Педагогічно доцільно, щоб дитина жила, навчалась і виховувалась в умовах постійного вибору, володіла суб'єктними повноваженнями у виборі форм і способів надання соціально педагогічної підтримки);

- **принцип творчості і успіху** (завдяки творчості дитина виявляє свої здібності, дізнається про сильні сторони своєї особистості; досягнення успіху в тому чи іншому виді діяльності сприяє формуванню позитивної Я-концепції особистості дитини, стимулює здійснення подальшої роботи із самовдосконалення);

- **принцип довіри та прийняття особистості неповнолітнього** (процес соціально-педагогічної підтримки вимагає від фахівців не тільки повне прийняття особистісних особливостей підопічного, але й віру в його сили, в можливість змін в життєдіяльності (важливо не тільки вірити в сили підопічного але й казати про це їй, це стане додатковим стимулом в вирішенні проблем)).

Виконання вище перерахованих принципів особистісно-орієнтованого підходу дозволять більш ефективно будувати процес соціально-педагогічної підтримки, адже наявність двох сторонньої взаємодії з врахуванням особистого погляду дитини щодо виходу з проблемної ситуації дозволить стимулювати її до більш активної діяльності.

Використання особистісно-орієнтованого підходу має значні переваги перед традиційним способом здійсненням соціально-підтримуючих заходів: по-перше, замість авторитарного алгоритму соціально-педагогічної підтримки, автором якого є стороння для родини людина – соціальний педагог, передбачається сумісна робота над вирішенням проблем на чолі з суб'єктом родинної взаємодії – дитиною, що допомагає краще зрозуміти характер внутрішньо сімейних відносин та наявних проблем; по-друге, береться до уваги особистісний досвід дитини – активного суб'єкта сімейних стосунків, що значно полегшує процес складання плану підтримки як родини так і дитини; по-третє,

зкладає основу для формування самостійності у вирішенні власних проблем та формування резильєнтності в подальшому; по-четверте, дозволяє працювати саме над тими проблемами, які є актуальними та значущими для дитини, та які вона вважає першочерговими для подолання; по-п'яте, допомагає вистроювати більш довірливу атмосферу взаємодії між дитиною та соціальним педагогом.

Таким чином, надання соціально-педагогічної підтримки на основі особистісно-орієнтованого підходу передбачає використання потенціалу самої дитини в подоланні впливу чи наслідків складних життєвих обставин як на неї саму так і на родину в цілому. Для мобілізації соціально-педагогічного впливу та скорішому вирішенню проблем слід брати до уваги особистісні особливості кожної окремої дитини та внутрішнього клімату родини.

Список використаної літератури

1. Анохина Т. В. Педагогическая поддержка как реальность современного образования / Т. В. Анохина // Классный руководитель. – 2000. – №3. – С. 63–81. **2. Кремень В.** Енциклопедія освіти / В. Кремень ; Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с. **3. Кибардина Л. П.** Личностно ориентированное обучение и его особенности [Электронный ресурс] / Информационные технологии обучения в школе: информационно-методические материалы. – Бишкек. – 2007 г. – Режим доступа: <http://mirznanii.com/a/283547/1-lichnostno-orientirovannoe-obuchenie>. **4. Сериков В. В.** Личностно ориентированное образование: поиск новой парадигмы: монография / В. В. Сериков. – М. : Волгоградский государственный педагогический университет, 1998. – С. 182. **5. Шахрай В. М.** Технології соціальної роботи: навч. посібник / В. М. Шахрай. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 464 с.

Скорік Х. Є. Соціально-педагогічна підтримка дітей, сім'ї яких опинилися в складних життєвих обставинах: особистісно-орієнтований підхід

У статті розкрито особливості здійснення соціально-педагогічної підтримки дітей з сімей, які потрапили в складні життєві обставини з точки зору особистісно-орієнтованого підходу. Обґрунтовано необхідність здійснення соціально-педагогічної підтримки з урахуванням особистісних особливостей дитини в залежності від індивідуального досвіду і сформованої соціальної та внутрішньо родинної ситуації. Проаналізовано підходи до розуміння особистісно-орієнтованого підходу, виділено принципи і його особливості. Проведено порівняння особистісно-орієнтованого і традиційного підходів до здійснення соціальної педагогічної підтримки. Відзначено значення врахування особистісних характеристик при наданні соціально-педагогічної підтримки в сучасних умовах розвитку суспільства.

Ключові слова: сім'я в складних життєвих обставинах, соціально-педагогічна підтримка, особистісно-орієнтоване підхід, принципи особистісно-орієнтованої підтримки.

Скорик К. Е. Социально-педагогическая поддержка детей, семьи которых попали в сложные жизненные ситуации: личностно-ориентированный подход

В статье раскрыты особенности осуществления социально-педагогической поддержки детей из семей, которые попали в сложные жизненные обстоятельства с точки зрения личностно-ориентированного подхода. Обоснована необходимость осуществления социально-педагогической поддержки с учетом личностных особенностей ребенка в зависимости от индивидуального опыта и сложившейся социальной и внутрисемейной ситуации. Проанализированы подходы к пониманию личностно-ориентированного подхода, выделены принципы и его особенности. Проведено сравнение личностно-ориентированного и традиционного подходов к осуществлению социальной педагогической поддержки. Отмечено значение учета личностных характеристик при оказании социально-педагогической поддержки в современных условиях развития общества.

Ключевые слова: семья в сложных жизненных обстоятельствах, социально-педагогическая поддержка, личностно-ориентированный подход, принципы личностно-ориентированной поддержки.

Skorik K. Social-pedagogical Support for Children, Whose Families are in Difficult Life Circumstances in terms of Personal-oriented Approach

This article reveals the peculiarities of socio- pedagogical support for children, whose families are in difficult life circumstances in terms of personal-oriented approach. It confirms the need to implement socio-pedagogical support, based on child`s personal characteristics, individual experience and social intra family situation. The understanding of personal-oriented approach was analyzed and its principles were marked. For the implementation of social pedagogical support, we compared the personality-oriented and traditional approaches. It was noted that personal characteristics play an important role in the provision of socio-pedagogical support in modern conditions of society development.

Key words: family in difficult circumstances, socio-pedagogical support, personal-oriented approach, principles of personal-oriented support.

Стаття надійшла до редакції 06.01.2017 р.
Прийнято до друку 24.02.2017 р.
Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.